

НЕПРИХВАТЉИВО ДЈЕЛО

Најновија двотомна књига дра Веселина Буретића (САВЕЗНИЦИ И ЈУГОСЛОВЕНСКА РАТНА ДРАМА, I и II, Издање Балканолошког института САНУ, Београд 1985*) бави се међународним односима Југославије у II свјетском рату, али и најсуштинским питањима наше револуције и контрареволуције, практично свим судионицима југословенске политичке сцене, осим окупаторима. Први том — *Између националних и идеолошких изазова* — обрађује период од априлског слома до средине 1943. године, а други том *Престројавања у знаку компромиса* — од капитулације Италије до формирања краљевске југословенске владе Ивана Шубашића, тј. до средине 1944. године.

Питања међународних односа Југославије у II свјетском рату прилично су обрађена — и од домаћих, и од страних писаца. Прилично али не и довољно. Од југословенских писаца озбиљне прилоге о тим питањима дали су: Јован Марјановић, Душан Пленча, Војмир Кљаковић, Бранко Петрановић, Драгован Шепић, Богдан Кризман, Душан Бибер, Владимир Дедијер, Слободан Нешовић и бројни други. О том питању имамо и значајне мемоарске списе Едварда Кардеља, Владимира Велебита, Саве Косановића, Бранка Чубриловића и др.

Од страних писаца преведених на наш језик имамо дјела Фицроја Маклејна, Вилијама Била Дикина, шефова савезничких мисија при Врховном штабу, Елизабете Баркер, а ту је и дјело Јоза Томашевића о четницима. Од несумњивог значаја за ту тему су мемоари британског премијера из периода II свјетског рата Винстона Черчила, двије збирке докумената — Тајна преписка Черчил—Стаљин и Тајна преписка Рузвелт—Стаљин. О томе постоје и бројна неправедна дјела страних историчара различитог квалитета, као и бројне публикације наше политич-

* Излагање на Округлом столу у Историјском институту 15. XI 1985.

ке емиграције које се могу користити уз дужне мјере опрезности због њиховог пропагандистичког карактера.

Велику олакшицу за изучавање међународних односа Југославије чини околност да су британски архив који чувају грађу о II свјетском рату отворени, дио те грађе је објављен и на нашем језику (Д. Бибер, *Тито—Черчил — строго тајно*), а приступачна је у највећој мјери и преписка ЦК КПЈ — Коминтерна, емисије „Слободне Југославије“ и др.

О питањима нашег ослободилачког рата и револуције објављена су бројна запажања дјела, како она која ослободилачки рат и револуцију третирају у цјелини тако и она која их обрађују по републикама и покрајинама. И наличје револуције, контрареволуционарне и колаборационистичке организације и покрети су у знатној мјери обрађени. О тим питањима, понајвише о четницима, објављено је неколико успјелих књига, о усташама такође, а обрађени су и недићевска и лотићевска организација као и словеначки белогардизам. Осим тога, објављено је преко 100 књига зборника докумената разног поријекла.

Све ово говори да је др Веселин Буретић, који је, уз то, истраживао у британским и совјетским архивима (у овим последњим само штампу), имао могућност да проблеме о којима пише, а о којима је као што се види доста писано, још више пордуби и наша сазнања о том питању подигне на виши ниво. Он, међутим, шансу која му се пружила није искористио на прави начин. Чудно је да неке од поменутих, уз то значајних публикација није користио. Још више је за чуђење да је, на примјер, о љотићевцима користио сву литературу њихове емиграције, а нека наша домаћа дјела о том питању није користио! Слично аутор поступа и када је у питању преписка Хитлер—Мусолини. Иако је та преписка код нас преведена (*Тајна писма Хитлер—Мусолини*, Загреб 1953), додуше са француског језика а не с италијанског оригинала (Hitler e Mussolini lettere e documenti, Rizzoli editore, Milano 1946), Буретић радије користи цитате тих писама из четничке Књиге о Дражи!?

На основу британских архива Буретић доноси нешто нових података која употпуњују неке детаље из односа британске владе и њених служби и југословенске емигрантске владе, као и о неким ставовима Британаца према нашем народноослободилачком покрету, четницима, односима савезника према збивањима у Југославији и сл. Но, та прегршт нових података и детаља не мијења наша досадашња сазнања о тим питањима.

Буретић покушава у истраживачком поступку да примијени филозофско-историјску и социолошку димензију. Нека од тих размишљања су и прихватљива, као што су прихватљиве и неке његове оцјене и закључци. Таква Буретићева филозофско-социолошка размишљања су, међутим, толико конфузна да тешко могу, у правој мјери, представљати квалитет ове књиге.

Извјесну вриједност књиге представљају њени мјестимично високи литерарни домети. Књига посједује богатство лексичког израза, а има и успјелих метафора. Дочим, стил аутора је изразито тежак, тако да то, а не филозофска разматрања, чини да се књига веома тешко чита. Основну карактеристику ауторовог стила чини често изостављање субјекта у реченици, тако да је читалац принуђен по неколико пута да чита бројне стране, ако жели да схвати о коме је ријеч, односно на кога се одређене мисли односе.

Међутим, основни печат књиге „Савезници и југословенска ратна драма“ не чине њене вриједности, него проблематични, најчешће нетачни, а самим тим и ненаучни ставови, оцјене и закључци о оним најсуштинскијим питањима југословенске револуције и контрареволуције 1941—1945, као и периоду буржоаске Југославије 1918—1941, који се аутор, у извјесној мјери, бави.

Природно, на овако ограниченем простору није могуће указати на све недостатке књиге, а њих је заиста много; о њима би се могла написати готово нова књига; па ћу се, због тога ограничити само на нека битнија питања.

Логично је очекивати да овај осврт започнем примједбама методолошке природе, јер је ауторов методолошки приступ у многоме омогућио и одређене ставове и гледања.

Буретић је у приличној мјери користио емигрантску литературу, готово без икаквих ограда. Он чак истиче да су та дјела (sic) значајна за критичку оцјену „грађанског сукоба и посебно његове међународне димензије“. Но, није само у томе проблем, већ много више у чињеници што он из тих текстова преузима терминологију и начин мишљења, а многи Буретићеви закључци и оцјене не разликују се много од закључака аутора радова политичке емиграције — четничке, недићевске и љотићевске. У не малој мјери аутор преузима и четничку терминологију, стављајући је, додуше, понекад међу наводнике.

У покушају да неке покрете, процесе и догађаје на југословенском ратном попришту 1941—1945. и односе савезника према тим процесима, и посебно националне и класне односе, сагледа из другог угла, и да ум, како аутор сам воли да каже, да историјско-филозофску димензију, Буретић се сашлео о неке основне категоријалне појмове, који су не само погрешни него и крајње неприхватљиви. Тако он каже да је на југословенском тлу окосница политичких опредјељења била стара патриотска дилема — за или против окупатора! Да то понекад може да буде људска дилема то је јасно, али није јасно како то може бити патриотска дилема.

Недићеву, па чак и Љотићеву сарадњу са окупатором Буретић сматра позитивним моралним чином, а четнике Драже Михаиловића, који су читаво вријеме рата, осим извјестан пе-

риод 1941. године, сарађивали са окупаторима — он назива антифашистима! Но, о овоме касније.

У предговору књиге Буретић полази од премисе да су југословенски народи кроз историју формирали своје културно-историјске особености, тако да су неки од њих унапријед конструктивни и имају преимућство над заједничким државно-правним и друштвеним вриједностима, док су други формиран на старим извориштима центрифугалних тенденција, а уз вјерске, националне и класне особености, постали су пријетећи елементи деструкције ширих државно-политичких оквира! Та Буретићева „формула“, у ствари расистичка теорија, по којој су неки народи тако рећи од искона конструктивни, а други деструктивни, провијава кроз читаву књигу, па ако је читаоцу случајно нејасно на које се југословенске народе то односи, читајући књигу то ће му зацијело постати јасно, поготово кад уочи да од свих југословенских народа Буретић признаје само Србе, Хрвате и Словенце!

Једна од Буретићевих методолошких специфичности јесте и та да је он унапријед створио концепт дјела, ставове и закључке, а изводе и документа користи „селективно“, тј. користи само оне податке који потврђују његову унапријед створену концепцију. Таквих примјера има безброј.

За почетак навешћу овај примјер. О дочеку њемачких трупа у Загребу, априла 1941. године, Буретић цитира дио њемачког опуномоћеника Везенмајера у којем пише: „Одушевљење је достигло врхунац приликом уласка њемачких трупа које су дочекане онако како се никад не би могло сматрати могућим, а генерал Кин ми је рекао да је једино у Линцу доживио нешто слично“.

У Буретићевој књизи, међутим, нема извјештаја италијанског опуномоћеног генерала при НДХ у Загребу, од 5. августа 1942. године, који је упућен Одјељењу за политичка питања италијанског Министарства иностраних послова. Извјештај је настао 17 мјесеци послје успостављања такозване НДХ, а у њему, између осталог пише:

„Поглавник, несумњиво одан и одређеног духовног и политичког значаја, има малобројне сљедбенике безначајне са моралног и друштвеног становишта.

Игра околности, које су том Министарству добро познате, избацила га је на сам врх љествице власти, али он, без значаја, готово непознат и дакле без имена и угледа на којем би могао да изгради солидну политичку основу и формира ефикасну државну политику, нашао се на челу земље без јаке партије, на коју би се могао ослонити, без довољног броја оданих и стручних сљедбеника, на које би могао да рачуна како би — на рушевинама и хаосу пораза — био у стању да подигне здање нове државе.

Земља га је примила са хладном равнодушношћу, нескривено непријатељски питајући се, најчешће, ко је тај принц Карневал којег су нам наметнуле бајонете странаца“.

Нијесам сигуран да је Буретић овај докуменат имао у рукама, а да га је и имао нијесам сигуран да би ове наводе цитирао, јер, у то сам сигуран, не одговарају његовом унапријед створеном концепту, којим он жели да покаже и докаже нешто друго а не оно што јесте.

Неријетко се дешава да неке оцјене и закључке које аутор на почетку саопштава демантује сопствена фактографија кроз књигу.

Тако, на примјер, Буретић тврди да је НОП, уз помоћ коминтерновске „машинерије“, и исељеничке „навијачке арене“, лако дошао до међународне афирмације и да су његови односи са савезницима ишли без тако рећи икаквих проблема, а да су четници Драже Михаиловића наилазили на силно неразумијевање чак и код западних савезника. Не само наши историографски радови који о том питању пишу него и бројни подаци које Буретић саопштава говоре сасвим обрнуто, како у ствари и јесте било. Друга је ствар била крајем рата, када су четници због своје колаборације са окупатором били коначно напуштени од савезника. Требало је, међутим, да протекну готово три године од коначног раскида.

Или, на примјер, Буретић истиче да је Дража Михаиловић прихватио налог западних савезника да предузме диверзантске акције и поруши неке комуникације које су биле од виталног значаја за окупатора, а из савезничких докумената које аутор наводи види се да то није тачно, па су, поред осталог, и због тога западни савезници били принуђени да од Михаиловића дигну руке.

Сличан случај је и како Буретић третира усташке покоље, заправо геноцид над Србима. Ово питање се провлачи кроз готово читаву прву књигу. У више наврата аутор упорно понавља како је руководство НОП-а, уз помоћ Коминтерне, настојало да прикрије националну идентификацију ових жртава, што наравно није тачно. Још у јунском извештају 1941. Тито је јавио Коминтерни о покољима Срба од стране усташа. Почетком августа 1941. московска „Правда“, орган КПСС, јавила је о 80.000 српских жртава од стране усташа. У „Пролетеру“, органу ЦК КПЈ, у броју за март—април 1942, пише како је Павелић поубијао стотине хиљада Срба. Наравно да је о томе објављено више података, али ове, уз податке западних савезника, наводи и сам Буретић, из чега се види да није тачна његова тврдња. Буретић тако поступа и када су у питању борци — партизани, држање официра Југословенске војске у априлском рату и сл. У свему томе Буретић види „националну уравниловку“, политику националног „поравнавања неравнина“, политику „симетрије“ и шта све не. Буретић изгледа намјерно

себе овом приликом доводи у противурјечност, али се поставља питање — зашто? Ваљда Буретић не сматра да је руководство НОП-а у то вријеме знало димензије српских жртава, чији се број повећавао све до краја рата. Чудно звучи Буретићево лаженирање над овим жртвама, па није јасно шта је тиме желео да каже — да ли да су жртве биле узалудне, да ли — да су остале неосвећене, или нешто треће?

Руководство НОП-а није жељело да одговорност за ове жртве пребаци на народ из чијих су редова виновници, као што није ни за жртве четничких покоља, и умјесто osvete оно је проповиједало једину праведну формулу — братство и јединство, што је било прихваћено не само од припадника НОП-а него и од свих југословенских народа и народности, изузев, разумије се, националиста и других отпадника.

КПЈ и револуција у виђењу Веселина Буретића

Једно од најбитнијих питања којима се В. Буретић бави у овој књизи јесте свакако питање политичког дјеловања КПЈ и неким суштинским питањима револуције која је изведена под њеним руководством. Ставови и закључци које у вези с тим нуди Буретић немају преседана у југословенској историографији.

Коријене за понашање КПЈ у ослободилачком рату и револуцији Буретић „проналази“ још у међуратном периоду. Говорећи о „друштвено-политичкој збрци“ која је владала у међуратној буржоаској Југославији, Буретић истиче да су шансе за „лов у мутном“ постојале подједнако за „радикалне“ снаге било десне било лијеве оријентације, мислећи очито на разне профашистичке и сепаратистичке грабанске снаге и на комунисте и да су се и једне и друге снаге руководиле деструкцијом свега постојећег! У тим борбама су се, по Буретићу, црвена и црна боја понекада мијешале, а да је „хегемонија српске монархистичке врхушке“ овим снагама била само изговор да „свој антисрбизам и сепаратизам доведу до апсурда“! Па није довољно што су ове снаге стављене у исту раван и „мијешале се“, него су се („десничарски и љевичарски незадовољници версајским рјешењима“) још и уједињавали на антисрпској основи“. По Буретићу је и оснивање КП Хрватске и КП Словеније било на плану разбијања Југославије!

Овакве ставове смо до сада налазили само у четничким, недићевским и љотићевским пропагандним материјалима и листовима и у послужератној емигрантској литератури, а сада, ето, то доживљавамо и у нашој савременој историографији!

У рату се ситуација нешто мијења. Додуше, и даље се јако осјећају последице „манипулација“ са народом помоћу тзв.

„великосрпске хегемоније и угњетавања“, које су долазиле и са „деснице“ и са „љевице“. Тада су комунисти и усташе два супротстављена пола идеолошко-политичког радикализма, али се између њих отварао нови простор за „modus vivendi“, како аутор дефинише четничку сарадњу с окупаторима. Што се, пак, тиче даље сарадње и сагласности љевице и деснице, комуниста и франковаца, она се могла манифестовати још само у исељеништву, на понеком словенском митингу, и тако слично.

У ратним условима КПЈ, по Буретићу, на самом старту заоштрава односе између усконационалних и интернационалних мотива, наступа са доста непримјереном акцијом у знаку — узимања власти. Када је већ устанак избио КПЈ је поново у „смутном времену“ потражила шансу за „преузимање вођства у покрету отпора“.

КПЈ је непоколебљивом борбом против окупатора или „апсолутним немиром“, како пише у књизи, изазивала по Буретићу, опасни облик „политичког авантуризма“, а НОП је „главни изазивачки мотив четничког дефетизма“.

Неке најславније странице ослободилачке борбе југословенских народа Буретић деградирала до бесмисла. Тако пјеваљска битка, славна епопеја црногорских партизана, битка која је имала изванредан значај за НОП Југославије у цјелини, код Буретића је представљена као „тужни знак незнања“. На другој страни, битка на Козари била је „додатна ињекција за појачавање четничког антикомунизма и дефетизма“.

Широку политичку платформу НОП-а, која је окупљала не само широке слојеве народа, омладине, жена, него и поједине угледне родољубе, истакнуте интелектуалце, припаднике грађанских политичких партија, официре Југословенске војске, свештенике, Буретић назива партизанским коалиционим сурогатом!

Многи садржаји ослободилачког рата и револуције за Буретића су „варка“, „велика игра“, „промућурна игра“, „дуга игра“ „игра народнофронтовским симболима“, „завааравање помоћу релативизације“, „политика општејугословенских симбола“ и сл.

Почетак „промућурне игре комунистичких снага са западним свијетом“ настао је у јесен 1941. године, након успостављања радио-везе са западним савезницима, без обзира што је ту везу успоставио Дража Михаиловић! Од тада партизани односно комунисти скривају своје идеолошко биће и почињу да играју велику игру политичког завааравања! Иначе, по Буретићу, они су (додуше, „у очима званичника“) изгледали као неке увезене борбене групе, антиподне патријархалним структурама, „слједбеници Москве“ и сл.

По Буретићу „претходница варке“ према савезницима био је проглас православних свештеника својим руским колегама, који је говорио „чак о вјерској ширини АВНОЈ-а. Још у припремама АВНОЈ-а „игра завааравања“ са западним савезницима и јавним мњењем отворено је манифестована! Руководство

АВНОЈ-а добијало је основне елементе да игру заваривања у корист револуције води „без много ризика“. Послије споразума Тито—Шубашић центар НОП-а добио је могућност да курс заваривања добије у квалитету, да га подигне на виши ниво и приближи политици свршеног чина. У томе је посебну улогу имао маршал Тито који није желио компромис са представницима краљевске југословенске владе ради нагодбе, него ради побједе. Његов „пропагандни оркестар“ већ је био довео противнике у стање узајамне неутрализације.

Буретић нетачно и тенденциозно приказује и националну структуру НОП-а. По њему у 1941. и 1942. години преко 90% припадника НОП-а чине Срби, а чак до краја 1943. НОП му је изразито српски, сем у Словенији. Такво Буретићево гледање није само резултат његовог непознавања ове материје него и последица његове „националне шеме“. Приликом повлачења Оперативне групе Врховног штаба са тремеће Србије, Црне Горе и Б и Х, јуна 1942. и њеног марш-маневра у Западну Босну, од 25 батаљона колико је група имала — 14 батаљона и једну чету су били црногорски. Али Буретић њих не би ни могао исказати јер не признаје црногорски народ! Ту Буретић упада и у другу противрјечност, мада је ова књига саздана од многих противрјечности. По њему су четници израз расположења српског народа, па откуд онда тако велики број припадника српског народа у НОП-у, а то је тачно, иако не у проценту како Буретић наводи.

Писац ове књиге се не устручава да доведе у питање и одлуке II засједања АВНОЈ-а. И сами наслов поглавља — *Јајачка прекретница*, што језички може да стоји, није без призвуча карикирања. И само питање — колико је авнојевска федералистичка концепција израз „домаћих тенденција а колико израз увезених државно-правних пројекција“ — није умјесно, јер нема основа. Буретић посебно сматра да је спорна „федерализација која би разбијала са разних страна угрожени и антифашистички оријентисани српски народ“, а затим вјешто протура цитат швајцарског листа „Национал Цајтунг“, без икаквих ограда, да је Титов федерални пројект — антисрпски. Српском народу заиста нико не може спорити антифашистичку оријентисаност, али може да је та оријентација дошла највећим дијелом преко четничког покрета Драже Михаиловића, што се провучи кроз читаву књигу.

У поглављу о Другом засједању АВНОЈ-а Буретић расправља и о четничкој федерализацији и упоређује је са авнојевском, што је крајње непримјерно и депласирано, као, уосталом, што су неприхватљива и многа његова размишљања о „јајачким“ одлукама.

И међународна димензија у коју Буретић смјешта ослободилачки рат и револуцију у Југославији крајње је неприхватљива. По Буретићу наш рат и револуција готово да немају

ништа самосвојно, аутентично, већ је готово све импорт! Отуда аутор потпуно игнорише Мајско савјетовање у Загребу, 1941. године, и почиње од упутстава и задатака Коминтерне који су разматрани на сједници Политбироа ЦК КПЈ од 4. јула 1941. По Буретићу НОП нема свој субјективитет, не бар у првим ратним годинама, већ је сведен на најобичнији привјесак, КПЈ — Коминтерне а НОП — Совјетског Савеза. Чудно како се Буретић не присјети да су постојале и друге комунистичке партије у Европи, осим КПЈ, па ни једној од њих није пошло за руком да постане такав „привјесак“.

Овакво гледање на токове југословенске ослободилачке борбе и социјалистичке револуције, оваква фразеологија, контекст догађаја, начин интерпретација, намећу питање — Да ли је ово уопште наука? Код озбиљних научних критерија на ово је заиста тешко дати потврдан одговор.

Четнички „антифашизам“

Значајан простор у Буретићевој књизи посвећен је четничком покрету Драже Михаиловића, који се од почетка до краја третира као антифашистички! Такву констатацију Буретић понавља безброј пута, иако и сам истиче да су четници сарађивали са њемачким окупатором у Србији још 1941. године, истина тајно! са италијанским окупатором у Црној Гори, Херцеговини, Далмацији и Словенији — јавно, од самог почетка до капитулације Италије, а послије поново са њемачким окупатором, више јавно него тајно. Буретић такође истиче да су четници сво вријеме сарађивали и са Недићем, истина у почетку „стидљиво“, а касније све отвореније, да би 1944. са њим створили и спрски националистички фронт аз борбу против НОП-а. Утврђено је, а то потврђује и Буретић, да су четници често сарађивали и са „органима власти“ НДХ, тј. са усташама и домобранима.

Четничку сарадњу са окупаторима Буретић објашњава „комунистичким екстремизмом“ и „национално-егзистенцијалним“ потребама, а врло слично и сарадњу с Павелићевим властима тј. „национално-одбрамбеном солуцијом“ и као „нежељена последица партизанских нартаја на четнике и Југословенску војску у отаџбини“. Уз наведено аутор има и додатне „аргументе“ тј. да је четничка сарадња са окупатором била тактичке природе, а да је четнички покрет идеолошки и политички био уперен против поробљивача, и то је „јасно“ истицао у својој „цјелокупној“ пропаганди — „припреме слједбеника за коначан обрачун — када куцне час“.

Тачно је да су четници до почетка оружаног устанка, који је организовала, покренула и предводила КПЈ, били антиоку-

паторски оријентисани, тако да има извјесног основа да се четнички покрет до тада може третирати као неки вид покрета отпора. Тачно је да су у јесен 1941. кратко вријеме сарађивали и са НОП-ом. Након избијања устанка, из страха од револуционарних промјена четници су у снагама оружаног устанка на челу са КПЈ видјели већег непријатеља и од окупатора и од тада су сву своју борбену активност, уз ослонац на окупатора и његове сараднике, усмјерили против НОП-а с основним циљем да сачувају власт буржоазије. Можда је у почетку сарадња са окупатором и била тактичке природе, али су се четници суштински потпуно уклопили у стратегију окупатора за борбу против НОП-а и заједнички учествовали у свим важнијим војним операцијама.

Познато је да тај „час“ за четнике никада није куцнуо. У порукама југословенске владе четницима стајало је да тај „час“ треба да буде у моменту слома окупатора. Сасвим је јасно да се у том случају четници не би борили против окупатора, јер више не би било ни потребе, већ против оних снага које су се бориле против окупатора — а то је НОП. У томе и јесте разлог што четници нијесу прихватили позиве западних савезника чак ни да поруше неке комуникације које су биле од посебног значаја за окупатора.

И ово је сасвим довољно да се види сва апсурдност Буретићеве тезе да неко ко сарађује с фашистичким окупатором у борби против свог и других народа може бити антифашиста.

Уз то, наравно, иду и друге бесмислене Буретићеве тврдње као што су — да су четници израз расположења српског народа, да је српски народ сматрао да четници воде „одговорну“ политику, да су у Србији четници најбројнија антифашистичка снага, да су споразуми које су четници потписивали са окупатором били српски (!) споразуми, да су четници представљали српски фронт итд.

На једном мјесту Буретић каже да су усташки изазови постајали „основни елеменат учвршћења српског антифашистичког, односа антиокупаторског и, донекле, антихрватског и ангимуслиманског фронта“. При томе свакако треба имати у виду да је ријеч о четницима, а не о српском фронту.

Из Буретићеве књиге се види да су четници вршили покоље над хрватским народом. Покољи над муслиманским становништвом могу се само наслутити („Буретићева сурова реваншистичка чишћења Санцака била су наговјештај страве“).

Говорећи о политичкој и војној ситуацији у љето 1942, након повлачења партизанске главнине са подручја Црне Горе, Санцака, Херцеговине, Буретић пише да је окупатор ограничавао четничку активност против јединица НДХ, али да су четници, поткупљујући италијанске официре, успјели да се изразе путем оружја, а да је најзначајнија акција била преотимање Фоче од усташа 19. јула 1942. и да су нешто касније Италијани

спријечили неке четничке команданте да се под видом борбе против комуниста свете усташама или обичним људима из хрватских и муслиманских редова. О језивом четничком покољу над Муслиманима у Фочи, гдје је страдало око 2.000 житеља, ни ријечи!

На другом мјесту Буретић пише: „Њихови односи са Италијанима прикривани су истицањем података о четничкој борби са италијанском милицијом (у ствари муслиманском) код Фоче, Бијелог Поља, Чајничка и Пљеваља, те наглашавањем непријатељства према Нијемцима“.

Под овом четничком борбом са муслиманском милицијом крију се тешки четнички злочини, у ствари геноцид над Муслиманима у Буковици код Пљеваља, новембра 1942, гдје је убијено неколико стотина људи, у Доњем Бихору, недалеко од Бијелог Поља, 5. и 6. јануара 1943, гдје је убијено око 1.000 људи, а остатак протјеран, док је око 30 села спаљено, и у чајничком срезу, од 5. до 7. фебруара 1943, гдје је убијено око 8.000 људи (за Фочу је већ речено). Огромну већину убијених чинило је неборачко становништво (жене, дјеца и старци). О овоме у Буретићевој књизи нема помена. Ваљда то и није саставни дио југословенске ратне драме!?

Код Буретића се каже да су кржави обрачуни са муслиманским и хрватским становништвом били из освете, одговор на њихове злочине, реваншизам и сл.

Не искључујемо, наравно, да је у усташким јединицама које су вршиле покоље над српским живљем било и Муслимана, или да је сличне злочине над Србима, и независно од усташа, вршила и муслиманска милиција. Желимо, међутим, да нагласимо да је геноцид над Муслиманима био дио четничке програмске оријентације.

У пројекту Стевана Мољевића од 30. јуна 1941, под називом „Хомогена Србија“, стајало је да се намеће као основна дужност да се створи и организује хомогена Србија која има да обухвати „цело етничко подручје на коме Срби живе“. Тај став је ушао и у Инструкције Драже Михаиловића од 20. децембра 1941. године, које су такође представљале програмски докуменат. Као што је познато, основно начело тог документа било је: „Стварање велике Југославије и у њој велике Србије, етнички чисте, у границама Србије, Црне Горе, Босне, Херцеговине, Срема, Баната и Бачке . . . Стварање непосредних заједничких граница између Србије и Црне Горе, као и између Србије и Словеније, чишћењем Санцака од албанског и муслиманског и Босне од хрватског и муслиманског живља“.

Покољи над Муслиманима вршени су по наређењу Драже Михаиловића.

Према томе, ваљда је свакоме јасно да ако неки покрет отворено сарађује са фашистичким окупатором, ако по угледу

на фашизам проповиједа и спроводи геноцид над појединим народима или етничким групама, не може ни у ком случају имати карактер антифашизма.

Буретићево гледање на црногорски народ и црногорску националну самобитност

У Буретићевој књизи се Црна Гора и Црногорци помињу на више мјеста, али готово никад адекватно, а неријетко тенденциозно и нетачно. При томе се њен аутор, као уосталом и с другим суштинским питањима у књизи, служи и разним нетачним конструкцијама. Негирајући постојање црногорског народа (и не само њега), Буретић избјегава употребу и придјева „црногорски“. При томе избјегава употребу званичног имена појединих институција. Примјера ради, он и Црногорску академију наука и умјетности „прекрштава“ у Академију наука и умјетности Црне Горе!

Говорећи о предустаничкој ситуацији у Црној Гори, Буретић истиче да је догађај од 22. јуна 1941. године имао тежину изузетног подстрекача на борбу „омогућавајући пуну склад националних (у смислу српских) и револуционарних идеја“. Ово је, наравно, најобичнија Буретићева конструкција.

У свим партијским прогласима (било Покрајинског комитета КПЈ, било ЦК КПЈ) и другим документима помиње се црногорски народ. Два прогласа ПК КПЈ, који су објављени прије устанка, а један баш поводом 22. јуна (тј. напада Хитлерове Њемачке на Совјетски Савез), обраћају се црногорском народу и народу Боке и Санцака, а у прогласу ЦК КПЈ народима Југославије од 25. јула 1941. на једном се мјесту, обраћајући се српском народу, каже: „На устанак српски народе! Угледај се на црногорски народ који је устао да збаци окупаторски јарам италијанских фашиста“. У прогласу ЦК КПЈ од 7. новембра 1941. каже се и ово: „Црногорски народе! Ти си се први подигао на оружани устанак када те је позвала Комунистичка партија Југославије“.

У тринаестојулском устанку формирано је национално војно и политичко тијело устанка које је имало званичан назив Привремена врховна команда Националноослободилачких трупа за Црну Гору, Боку и Санцак.

Почетком септембра 1941. године устаничко руководство у Црној Гори је формулисало политички програм у којем је поред осталог стајало:

1. Борба за националну независност црногорског народа и пуну равноправност народа Боке и Санцака, као и свих национално угњетених народа...

2. Братска сарадња са свим јужнословенским народима — Србима, Хрватима и др.

3. Национално самоопредјељење и равноправност црногорског народа и народа Боке и Санцака, као и свих других јужнословенских народа, а борба против ма чије хегемоније и шовинизма у односу на било који народ или националну мањину...

Оваквих и сличних докумената из предратног периода, устаничких дана и каснијих фаза НОП-а има на десетине. Надам се, међутим, да је и ово што смо навели довољно, чак и за Веселина Буретића, и да ће схватити да су његове конструкције једно, а историјске чињенице нешто сасвим друго.

Желио бих да скренем пажњу на један други поступак Буретића.

Говорећи о црногорским сепаратистима и антисрпском црногорству Буретић отвара напомену испод текста у којој говори о моралној трансформацији Секуле Дрљевића, најекстремнијег вође црногорских сепаратиста. У продужетку Буретић наставља о савременом црногорском тренутку па каже: „Шансе су добијали манипуланти — да отпадништва од матице доведу до националне самодеструкције да их путем *елитистички благоугодне институционализације издвоје из цјелине и претворе у нову националну самобитност*“ (подвукао Р. П.). На истом мјесту, мало даље, Буретић наставља: „Црногорско међуратно и ратно исказање из комплементарног културно-историјског оквира увијек је обухватало само појединце ограничене духовности или политикантске калкуланте. Стога га је одликовала сировост људске природе, бахатост, кафанско политизирање у којему су псовка и инсинуације главни аргументи...“

Очигледно је да оваква писања В. Буретића нема везе с науком, па научном аргументацијом нема потребе ни да му се одговори. То што он данашњу црногорску националну и политичку ситуацију ставља у исту раван са Секулом Дрљевићем препуштам другоме да оцјењује.

Ако Веселину Буретићу не одговара као интелектуалцу да припада малом народу то је његово приватно право. Али откуда њему право да се на такав начин баца блатом на тековине наше револуције, на тековине АВНОЈ-а и на крају на уставне одредбе и да вријеђа један народ — у овом случају црногорски — то ми није јасно.

Епитети и цитати

Буретићев однос према појединим истакнутим личностима које се у књизи помињу изражен је, на извјестан начин, и кроз епитете који се за те личности везују.

У књизи се највише помињу Тито и Дража Михаиловић, па је и епитета за њих највише везано. За Тита се најчешће каже: шеф НОП-а, шеф центра НОП-а, партизански шеф, као

да је у питању шеф неке нерегуларне војске или групе, док је послѣје II засједања АВНОЈ-а чешће у употреби „маршал Тито“ или једноставно „маршал“, понекад уз епитет „вјешти“. За Дражу Михаиловића, ако се по имену не помиње, најчешће се употребљава „институлација“ — четнички командант, без посебног епитета. Од личности из Михаиловићеве околине епитет има само Драгиша Васић — „умни“. Уз предсједника југословенске владе Слободан Јовановић обично је епитет „немоћни примјер“, за Пурића „интелигентни“, за краља Петра „беспомоћни краљ“, док за Черчила, за чудо, каже се да је „наиван“, а понекад и „брзоплети“, наравно од времена када је напустио Михаиловића и његове четнике, а почео да води разговоре с маршалом Титом.

Много је занимљивије како Буретић употребљава цитате. Готово да нема неке појединости у богатом арсеналу антиноповске пропаганде да није саопштено, било под наводницима, било уз ауторову „ограду“. Ту је и обавезна скраћеница ТИТО као „тајна интернационална терористичка организација“, затим тобожњи „ушашко-комунистички споразум“ који су наводно у сремско-мигровачкој казниони потписали Миле Будак и Моша Пијаде. Иако се аутор од тога ограђује ипак се читалац не може отети утиску да се неки ауторови закључци ослањају баш на тај „аргумент“. Међу цитатима, односно међу наводницима налази се и „Српска Спарта“ — за Цетиње, „Српска Македонија“, Д. Михаиловић „најспособнији командант“, четници — „српски осветници“, „комунистичко-ушашка завјера“ — из периода рата, да „Титов покрет није народни“ и сл.

На једном мјесту се налази извод из говора совјетског генерала Корњејева да је Тито „најталентованији организатор и руководилац“, али и два Иднова цитата, за које се може рећи не само да су непримјерни него и нетачни и увредљиви. Један од тих цитата гласи: „Наравно, Маклејну Тито изгледа сасвим бијел, а Михаиловић сасвим црн. Ја слутим да је сиво уобичајена балканска боја“. По другоме Идн је наводно рекао да је Тито „довољно оријенталан да би био способан трговац“.

Заиста невјероватно да се овакви цитати могу наћи у књизи која претендује да буде озбиљна.

У цјелини узевши сматрамо да књига Веселина Буретића, „Савезници и југословенска ратна драма“, по предрасудама којима је испуњена, необјективности, пристрасности, начину интерпретирања или боље рећи искривљавања, девалвирања и деградација основних суштина и тековина нашег ослободилачког рата и социјалистичке револуције — не може издржати научну критику нити се сврстати у ред озбиљне историографске литературе. По свом нивоу и начину интерпретирања научних истина она је много ближа псеудополитичким него историографским студијама. Њена идејно-политичка подлога, а посебно њене поруке сврставају је у ред такозване десне литературе. Она

не може да остави равнодушним ни обичног читаоца а камоли познаваоца ове материје. Због тога је сасвим природно што су разне друштвено-политичке структуре на њу оштро реаговале. Буретићева књига заслужује не само да се осуди већ и одбаци као крајње неприхватљиво и недовољно озбиљно дјело.

Др Радоје Пајовић